

Urednica: Ljiljana Filipović

Bizarnost poslušnosti

Kako se danas kroti „goropadnicu“? Bilo koju osobu? Da govori što ne misli. Da šuti. Prešuti. Nepravdu.

Jednostavno. Opomenom pred otkaz. Izvanrednim otkazom. Ubojstvom neke druge ptice rugalice. Vječnim izgnanstvom zviždača. Vrline neposluha.

Televizija trećeg tisućljeća promovira farmaceutski proizvod s kojim postajete super izdržljiva majka, kućanica, pritom i zaposlena žena. Sve obavljate s lakoćom. Sve sad može gospoda s obiteljskog ekrana stići jer je, eto, poslušala savjet prijateljice koji joj pomaže opušteno prihvatiti stres i obaveze. Da se proizvod ne reklamira imenom, mogli biste reći: „Hm, pa to zvuči kao neka droga.“ Al' te su zabranjene! Ove čudesne pilulice, ili su možda kapljice, možete nabaviti i bez recepta. Prijateljica ne otkriva izazivaju li i ovisnost. I je li zapravo normalno da u jedan život istodobno trpate njih nekoliko. Super žena postajete čudesnim legitimnim napitkom. Farmakologija, vladarica svijeta, pomaže da se ne uzrujate oko politike obitelji. I vlastitog zdravlja. U kojem ste sustavu, i što taj omogućava osim ropskog osmijeha.

Možete li se sjetiti kad ste vidjeli reklamu u kojoj se potiče oca obitelji da radi više i sa zadovoljstvom, bez goropadnosti, uzimajući sredstvo za umirenje? Pa ne može i to! Kad mora reklamirati proizvod za dio tijela gdje njegove brige udaraju. I ugrožavaju sreću doma. Vulgarne referencije izbjegavaju dotaknuti i temu zbog čega se sve to možda događa. Politički uspavana obitelj temelj je sretne autoritarne države.

Zbog čega je nedopustivo preopterećenje poslom važno prikriti? Satrati vlastito negodovanje? Da se ne biste kome zamjerali? Supruzi? Suprugu?¹ Šefovima?

Franco 'Bifo' Berardi analizirajući slučaj mladog kopilota Andreasa Lubitza koji je u svoje samoučilačko putovanje poveo cijeli avion, ističe podatak da je skrivao svoje stanje od kompanije za koju je radio.² Nije to iznenađujuće, ukazuje da „suvremeni turbo kapitalizam prezire one koji traže bolovanje i mrzi bilo kakvu opasku o mogućoj depresiji. Koliko automobilskih nesreća skriva više ili manje svjesne suicidalne namjere?“

Kroćenje osjećaja i pristanak na podređenost uvijek je političko pitanje.

Metode psihološkog maltretiranja plemića iz Verone, Petruccia, ne bi se postidjeli ni u Guantanamu. A ni u suvremenom pravosuđu. Ni u političkoj propagandi. Ili vladajućoj kičastoj kulturi. Kad sebe uvjeravate da to što vidite – egzibicionistički narcizam koji s profesorske pozicije Ideala ja, za po koji trenutak na ekranu, pristaje na lažirane panegirike – nije istina. Psihologija mučenja, ima, očito je, dugo naslijeđe.

Petruccio: Baš vrlo mudro počeh svoju vladu.

I nadam se dovršiti je sretno.

Sokolica je moja ljuta sad

I mrtva gladna – al se najest neće.

Dok ne bude mi pokorna, jer ne bi

Inače za moj doziv marila,

Al ima jedan način još, da divlja

Sokolica se uroti, da spozna čuvarev glas i da se odazove –

A taj je, da joj ne dam spavati...³

Godine 1851. ozakonjena je odredba o zatvaranju supruge u državi Illinois. „Udane žene... mogu biti smještene ili zadržane u bolnici (Državnoj, u Jacksonvilleu) na zahtjev

supruge... bez dokaza o umobolnosti potrebnih u drugim slučajevima.“⁴ Nedugo nakon možda tek zastoja progona vještica.

Uskoro je ulogu preuzetnih muževa preuzela država kad je na neodređeno vrijeme poželjela pospremiti poneku buntovnicu,

The Taming of the Shrew pruža odgovore svima koji imaju problema s Lacanovim izjavama – *il n'y a pas de rapport sexuel* – iz 1970. koja upućuje na to da ne postoje odnosi među spolovima jer Drugo, kao jezik, stoji između njih te – *la femme n'existe pas*. Jasno potrebno ih je tumačiti u kontekstu Lacanove složene topike, no banalno se razotkrivaju i u odnosu prema Katarini.

Petruccio: ... ako znate djevojku,

Što dovoljno je bogata, da bude

Petrucciju ženom – jer na prosidbi će

Petrucciovoj se plesati uz zlata

Zvek – neka bude ružna kao ljuba

Florencijeva, stara ko Sibila

Il pakosna ko Sokratova žena...⁵

Ta je divlja,⁶ čudljiva mlada djevojka objekt razmjene.

Između vlastita oca i Petruccia.

Petruccio: ... Ako mogu

Da stečem ljubav vaše kćeri, kakav

S tom ženidbom ću miraz dobiti? ...

Baptista: Poslije moje smrti

Polovicu zemalja mi, a dvaest

Tisuća kruna s mjesta na ruke.⁷

Brige su to za stariju svojeglavu kćer, koja je u malograđanskoj društvenoj konvenciji na putu kratkoj mladoj sestri. Slabe su tu šanse romansi. Ali kakve su i kad se ništa ne posjeduje? Tek mladost. Ljubav je, lakanovski, autoerotična jer je u njezinu temelju narcistička struktura. U njoj se voli vlastiti ego.

Može li brak i obitelj spasiti propast svijeta? O ugovornoj domeni takvog spasa već je sve, prije suvremenog predbačnog ugovora, rekao Kant.

Interpretacija *The Taming of the Shrew* kao bizarnog šaljivog, pa i erotičnog komada djeluje uvjerljivo, no, nažalost, realnost potvrđuje grubu istinu igrokaza. Pretjeranost ima ulogu pouke čak iako nije možda tako mišljena. Ali za

koga? Mjesta uštkavanja oduvijek zauzimaju i religija i gramzivi poslodavci. Kao glavni krotitelji. Ideali Ja. Osjećaj krivnje, preseljen s ukroćene majke na kćer, fatalno ometa pobunu. Pristaje na malograđanski ego koji prikriva oduzeto samopoštovanje.

Reklamna poticanja savjetuju da se prijavi nasilnika, dok istodobno vaš nadređeni, često upravo u mediju licemjernog zastupanja ljudskih prava, smišlja interni zakon koim kompanija u kojoj radite postaje legalnim zaštićenim zlostavljačem. Kroti se i prešućivanjem.⁸ Pristaje se tek na ironiju kao utjehu jedne crne komedije čiji se autor nije preigrao. Umijeće mu je postavljanje zrcala ispred moći, narcizma i bizarnog pristajanja na poslušnost.

Pokazati da nije nužno.

Odabrani tekstovi potiču na različite interpretacije. Analiza *The Taming of the Shrew* Michaela Mangana (*Shakespeare and the theatre of display*) u kontekstu koncepta prezentizma, Shakespearea u sadašnjosti, kreće od poimanja fetišizma, ideje Marjorie Garbor da se sam teatar temelji na fetišizmu. Razmatrajući fetišizam i psihoanalitički i marksistički, Mangan zaključuje da „fetišističko značenje postaje kôdom po sebi te da se radi o nizu sustava, koji upravljaju samim strukturama i procesima izmještanja koji omogućuju izražavanje i interpretaciju teatarskog značenja... Središnje mjesto igranja uloge u fetišizmu sadomazohizma – te najviše teatralizirane seksualnosti – usporedivo je sa središnjim mjestom igranja uloga u *Ukroćenoj goropadnici*.“

Ogled Jamesa R. Fitzgeralda *Sadism and masochism in Shakespeare's The Taming of the Shrew, The Merchant of Venice, and Romeo and Juliet*, raščlanjuje Shakespeareovo poigravanje idejom dominantnosti i pokornosti preko tih triju djela, kao i sadističke i mazohističke osobine likova koji se muče u svojim ulogama. U svim tim odnosima uvijek se odvija borba za moć.

Može li se ikada vjerovati *ukroćenoj osobi*? Izvorni Shakespeareov naslov sugerira da se radi o procesu čiji je kraj upitan. Katarina čezne za izricanjem svoje istine:

Moj jezik će izreći srca jade.

Jer srce bi mi puklo, da ih krijem.

A da se to ne dogodi, ja hoću,

Da slobodno mi bude reći sve,
Što goder želim – s bilo što mu drago.⁹

Da, možda „na kraju i počinje shvaćati da se“, kako to vidi Mangan, „kada se moć i dominacija izvode kao igre a ne kao naslijeđene društvene i ideološke nužnosti, ostvaruje neka vrsta slobode.“ Povjerenje je nestalo. Petruccio nikad više neće znati kad Katarina govori istinu. Ali moć za to ne mari. Poslušnost im je važnija. A i malograđansko Ja lakše izlazi na kraj s izlikom no s otvorenošću. Za Edwarda Snowdena to znači: „Freedom isn't free.“¹⁰

Ljiljana Filipović

- ¹ William Shakespeare, *Ukročena goropadnica*, preveo Milan Bogdanović, 24 sata, Zagreb, 2010., str. 132. Shakespeare ironično progovara kakva je gnjevna žena, preko već „ukročene“ Katarine: *Razvedri gnjevno, namršteno čelo/I nemoj streljat tako prezirno/Iz očiju, da gospodara svog,/Vladara svog i kralja ranjavaš,/Ljepotu tvoju to nagrdjuje.../Gnjevna žena je/Ko zamućeno vrelno, blatno, ružno/I mutno, nelijepo i dok je takvo,/Ma kako žedan bio, nitko neće/Ni kap iz njege srknuti ni taknut./Tvoj muž je tvoj gospodar, život tvoj.../* William Shakespeare, *The Taming of the Shrew*, http://shakespeare.mit.edu/taming_shrew/full.html, str. 133
- ... unknit that threatening unkind brow,/ And dart not scornful glances from those eyes.../To wound thy lord, thy king, thy governor;/It blots thy beauty.../A woman moved is like a fountain troubled,/Muddy, ill-seeming, thick, bereft of beauty;/And while it is so, none so dry or thirsty/Will deign to sip or touch one drop of it,/Thy husband is thy lord, thy life, thy keeper.../* Kroćenje je draga tema. Jedna od najpoznatijih je u filmu *The Stepford Wives* (Frank Oz, 2004.)
- ² Franco 'Bifo' Berardi, *In the cockpit*, <http://www.commonware.org/index.php/neetwork/567-nella-cabina.di.pilotaggio>. Skreće pozornost na to da svatko tko je često na bolovanju riskira otkaz te da nas financijski kapitalizam prisiljava da radimo dvostruko više za upola manju zaradu.
- ³ William Shakespeare, *Ukročena goropadnica*, op. cit. str. 89. William Shakespeare, *The Taming of the Shrew*, op. cit. str. 87. Petruccio: *Thus have I politicly begun my reign;/And 'tis my hope to end successfully,/My falcon now is sharp and passing empty;/ And till she stoop she must not be full-gorged,/For then she never looks upon her lure,/Another way I have to man my*

haggard,/To make her come and know her keeper's call./That is, to watch her, as we watch these kites/That bate and beat and will not be obedient. She eat no meat to-day, nor none shaell eat;/Last night she slept not, nor to-night she shall not.../

- ⁴ Thomas S. Szasz, *Proizvodnja ludila, usporedno proučavanje inkvizicije i pokreta za brigu u duševnom zdravlju*, GZH, Zagreb, 1982., str. 304. 1728. Daniel Defoe, navodi Szasz, piše: „Ovo me dovodi do toga da povičem protiv odvratna postupka što je danas tako u modi među boljom Klasom, kako se nazivaju, ali zapravo najgorom, odnosno protiv slanja njihovih žena u ludnice za svaki hir ili nesklonost, da bi mogli biti sigurniji i nesmetaniji u raskalašenosti... Ako nisu lude kada odlaze u te proklete domove, uskoro to postaju zbog okrutna postupka što ga tamo trpe...“ Ibid., str. 302.
- ⁵ William Shakespeare, *Ukročena goropadnica*, op. cit. str. 33. William Shakespeare, *The Taming of the Shrew*, op. cit. str. 28.
- ⁶ Grumio: Katharina the curst!
A title for a maid of all titles the worst.
William Shakespeare, *The Taming of the Shrew*, op. cit. str. 30.
Grumio: Ha! Divlja Kata! Koju zovu tako,
Baš ne može se tim podičit jako.
William Shakespeare, *Ukročena goropadnica*, op. cit. 35.
William Shakespeare, *Ukročena goropadnica*, op. cit. str. 50.
William Shakespeare, *The Taming of the Shrew*, op. cit. str. 44.
- ⁸ Početkom prošlog stoljeća na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu doktorirale su Ivana Rossi (prva hrvatska doktorica filozofije s doktoratom iz 1916. godine), te Ely Ebenspanger. Doktorirala je s temom *Problem slobodne volje* sa trideset i osam godina (28.10.1939.), a članovi komisije bili su Albert Bazala i Ramiro Bujas. Godine 1942. ubijena je u Auschwitzu. Enciklopedije ne znaju za njih.
- ⁹ William Shakespeare, *Ukročena goropadnica*, op. cit. str. 101. William Shakespeare, *The Taming of the Shrew*, op. cit. str. 98.
Katharina: ... My tongue will tell the anger of my heart,/Or else my heart concealing it will break,/And rather than it shall, I will be free/Even to the uttermost, as I please, in words.
- ¹⁰ Lena Sundström: *Five hours with Edward Snowden*, <http://fokus.dn.se/edward-snowden-english/> Iako je riječ o drugačijem kontekstu, u intervjuu je otkrio da je američka vlada organizirala „insider threat programs“ gdje se promatra kolege na poslu i izvještava o bilo čemu što bi moglo biti znakom za zabrinutost. To svakako nije ništa novo. Na pitanje kako znati kome se može vjerovati, Edward Snowden odgovorio je da se, naravno, to nikad ne zna.

Michael Mangan

„I ja sam spremna, čim on samo veli, ugoditi mu“:
Shakespeare i teatar pokazivanja¹

1.1 Prolog: prošlost je neka druga zemlja – a to je i sadašnjost

U svom uvodu u *Shakespeare in the Present* Terence Hawkes, s obzirom na historičističku sumnjičavost, ponovno uvodi „prezentizam“ kao kritičku strategiju u studijama Shakespearea. To mora biti, tvrdi on, teorijski razrađena strategija, a ne samo jednostavna pretpostavka ili tvrdnje da je Shakespeare naš suvremenik. To mora biti strategija koja „neće čeznuti da govori s mrtvima [već će težiti] govoriti sa živima“ (4).² Hawkesove riječi smatram ohrabrujućim jer je teatar tijekom izvedbe uvijek i nužno prezentistički. Hawkes to uočava i određuje da „naglašavanje sadašnjosti neizbježno doprinosi plodonom povezivanju s tekućim preusmjeravanjem kritičkih reakcija koje podjednako ističu i izvedbu komada i njegovu referencu... Prezentizam stoga ističe ono što se nazivalo 'performativnom' funkcijom drame“ (5). Općenitija Hawkesova teza – da prezentizam omogućuje izokretanje kronologije kauzalnosti, postavljanje pitanja o utjecaju sadašnjosti na prošlost – odjekuje rekreativnim činom stvaranja teatra, koji je oduvijek trebao prevladati utjecaj sadašnjosti na prošlost kao i vice versa u svojoj potrazi za onim što su Milhouse i Hume nazvali „plodonošnim interpretacijama“.³

Shakespeare se u teatru služio onime što se još od vre-

mena prvoga Globe teatra nazivalo „modernim ruhom“, kada su ljudi lorda Chamberlaina, kao i njihovi kolege u suparničkim kazališnim družinama, igrali uloge davno umrlih kraljeva i grofova noseći odbačena demodirana odijela suvremene londonske aristokracije. U drugoj polovici 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, slijedeći poplavu „historijski vjernih“ produkcija od kazališnih družina Chronegk i Meininger pa nadalje (produkcija koje su uvelike osmišljene kako bi obnovile Bardovu namjeru da se pozornici dadne središnje mjesto) položaj neostvarene zamisli postao je historijski položaj. Zato je uvijek bilo moguće odabrati nešto drugo, a ne temeljni elizabetanski kostim i scenografiju, no to je imalo učinak iznošenja neke vrste interpretativnog stava o značenju toga komada. U novije su vrijeme teatarski dizajn i scenografija doživjeli pomak od toga, a teatarska semiotika svakodnevnice postala je još istančanija. Moderno ruho više ne ostavlja šokantan dojam (Ili ne?). Unatoč tome, točka u kojoj se vizualna predodžba ispresijeca s izgovorenim tekstom još je ondje gdje najjasnije bljesne kreativna iskra značenja. Stoga, imajući to na umu, želim istaknuti jedan, izrazito gestualni, moment iz jednog Shakespeareova komada i zaodjenuti ga nekim vrlo suvremenim ruhom.

* Mangan, Michael, “My hand is ready, may it do him ease”: Shakespeare and the theatre of display, *Ilha do Desterro*, Florianópolis 49, str. 195–213, 2005.